

TÍMÁR Balázs

tudományos segédmunkatárs
MTA TK JTI

DOI: 10.15170/DIKE.2020.04.02.11

**„Igény az volna rá”
Gondolatok Beck Zoltán „A megszólalás üres helye” című kötetéről**

*Beck Zoltán*¹ 2020-ban megjelent kötete² ígérete szerint a romológiaáról és „*más dolgokról*” kíván szólni. Alapja a szerző által is bevallottan az évekkel korábbi doktori disszertációja, amellyel számos ponton vitatkozik, s elismeri: nem mindennel ért egyet korábbi önmagával. A monográfia három fő kérdés köré orientálja magát, jelesen a romológia definícióját kívánja adni, ezen túlmenően a roma, cigány irodalom tárgyával kíván foglalkozni, végül a képzőművészet etnikus terének létére kérdez rá.

Nemcsak a romológiáról szóló részek jelentenek újdonságot, hanem mindaz, ami mögötte van, nem érintve a „*más dolgokat*”.

Mielőtt a romológiára mint fő témára térne a szerző, olyan tudományelméleti alapokat rak le, amelyek nélkül minden további értelmét vesztené. Teszi mindezt mesékkel, melyek közül az első *Esopus* meséje, *Az oroszlánról és a vadászról*.³ Ez a látszólag gyermeki felütés karakteresen jelzi az olvasónak: a nézőpont egyszersmind determinálja a tudományos diskurzusban való részvétel lehetőségét és pozícióját – a narratíván keresztül. Márpedig a narratíva birtoklása – ha jobban tetszik: uralása – egyszersmind meghatározza azt is, hogy milyen névvel illetjük azt, amiről beszélünk. Márpedig diskurzus mindaddig nem jöhet létre, amíg nincs neve annak, amiről zajlik. Ez praktikus az a diszkurzív tér, amibe az egy helyre valókat helyezzük, s ez messze nem oly egyszerű, mint az elsőre tűnik.

Mindennek általában jelentősége van az elvont, úgynevezett tudományos életben is, amelyre később – elsődlegesen a jogtudomány kapcsán – kívánok visszatérni. Önmagában csak a meséket közlő és magyarázó részek elolvasása is számos pozitív eredménnyel járhat, ugyanakkor adja magát a kérdés, némileg parafrázálva *Beck* munkájának egy fejezetcímét: érdemes-e erről olvasnia az elképzelt tudósoknak?

Az elsődleges válasz az, hogy igen, érdemes. Miként azt az előszóként funkcionáló bevezetés is kimondja, fontos, hogy ezekkel „*foglalkozva legyen*”, vagyis az a körülmény, hogy ha a mindenkori tudomány csak azzal foglalkozik, amelyet a maga vélt vagy való elitizmussal határos nézőpontjából relevánsnak tart, számos olyan tény, körülmény vagy épp kultúra tűnhet el, amely a mindennapokban nagyon is releváns. Másként megközelítve: azáltal, hogy az úgynevezett

¹ Adjunktus, PTE BTK Romológia és Nevelésszociológiai Tanszék.

² BECK Zoltán: A megszólalás üres helye. Budapest 2020, 269 pp.

³ BECK, A megszólalás üres helye 15.

másodosztállyal foglalkozik a tudomány, egyszersmind biztosítja a létet ezeknek. S ez lehet akár irodalom, vagy bármely reprezentációja akármelyik társadalmi csoportnak, etnikumnak.⁴

Mélyebben belegondolva számos tudományterületen a roma társadalom, vagy bármely – akár hazai – nemzetiség valamihez képest szerepel a tudományos kánonban. Akár a mindenkori többségi társadalom jogi, erkölcsi, kulturális álláspontjához viszonyítva, akár annak ellenében meghatározva. Itt merül fel a szükségszerű kérdés: mennyiben lehet állásfoglalást tenni a témában kívülállóként, s mennyiben tud a kívülálló kilépni a valamihez képest rendszeréből? Beck munkájának ez vitathatatlan előnye, hiszen ha nem is mondja meg, hogy mit lehet, vagy épp kell másként tenni, hova helyezzük át a nézőpontot, a fókuszot, megmutatja, hogy mit és mihez képest vizsgálunk. S a másodosztály jelenléte és létjogosultsága akkor válik kézzelfoghatóvá a képzelt tudós számára, amikor feltárul mindaz, ahogyan a többségi társadalom képzelt tagja viszonyul a mindennapokban ehhez.

Mielőtt rátérnék a jog és a történelem vélelmezett képére a roma társadalomról, szükségesnek tartom annak tisztázását, hogy kell-e romológia és szükséges-e ezzel egyetemi (ha úgy tetszik: akadémiai) szinten foglalkozni. A rövid válasz az, hogy igen és erre Beck könyve számos példát és okot hoz. Kezdve azzal, hogy a téma nemzetközi szakirodalmának bemutatásával egyértelművé teszi azt a lemaradást, amelyben a hazai romológia lehet. Érdekes adalékként hangzott el Beck előadásán 2020 őszén, hogy az 1989-ig eltelt 150 év alatt Magyarországon 5000 cikk jelent meg a cigányságról, ami évente a három tucatot sem éri el. S ez az általában vett romákat érintő munkák aránya.

A Magyar Tudományos Akadémia *Cigány Néprajzi Tanulmányok* címmel jelentetett meg periodikát a témában, mintegy kijelölve, hogy a téma a néprajzon belül értelmezendő, mi több, különszám is jelent meg az ezredfordulón *A magyarországi nemzetiségek néprajza* sorozat tiszteletére.⁵ Szintén az Akadémia berkein belül jelent meg a *Ciganisztikai Tanulmányok* című sorozat, amely megnevezését tekintve még mindig a külső szemléletből fakadó hatalmi megnevezést⁶ követte. Mind a romák, mind a romák kutatásának történetét végül Dupcsik Csaba gyűjtötte össze több, mint egy évtizede.⁷

Ezeknek megfelelően állítom: érdemes elgondolkodni azon, hogy akár a vizsgált kötet nyomán, akár az általa hivatkozott szerzőkre reflektálva meginduljon egy olyan diskurzus, amelynek a hazai roma társadalom nem tárgya, hanem sokkal inkább alakítója lehet.

Szűkítve a fentieket: érdemes-e jogásznak olvasnia a *Megszólalás üres helyét?* A válaszhoz indokolt megvizsgálni, hogy a képzelt jog miként viszonyul a romákhoz.

A rendszerváltás óta 309 olyan jogszabály született, amelyben a cigányság valamilyen kontextusban szerepel. Legelőször a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és nyelvi kisebbségek országgyűlési képviseletéről szóló törvény⁸ említi, egy sorban a Magyarországon élő

⁴ BECK, A megszólalás üres helye 9.

⁵ https://kisebbségkutató.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/romaszovegtar/Soha_tobbe_cigany_neprajzi_tanulmanyok_8.pdf (2021. 01. 13.)

⁶ BECK, A megszólalás üres helye 84.

⁷ DUPCSIK, A magyarországi cigányság története.

⁸ A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és nyelvi kisebbségek országgyűlési képviseletéről szóló 1990. évi XVII. törvény.

nemzetiségekkel. Leggyakrabban a nemzetiségeket érintő jogalkotás, valamint a költségvetés kapcsán kerül elő, ugyanakkor az ezredfordulót követően már esélyegyenlőségi kérdéssel összefüggésben, míg 2010 után a közfoglalkoztatottsággal kapcsolatban, igaz, alsóbb szinten. Egyetlen kivétel talán 2008-ból a romani és beás nyelvek oktatásáról szóló törvény, amely nemzetközi szerződésből eredő kötelezettséget teljesít. A roma kifejezés ezzel szemben legkorábban törvényi szinten 1991-ben jelenik meg,⁹ és azóta közel félezer jogszabály tartalmazza.

A bírói gyakorlatban szereplő *cigány* részletes vizsgálatára értelemszerűen jelen recenzio nem vállalkozhat, ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy közel ezer darab rendes- és alkotmánybíróági döntésben szerepel a kifejezés, míg a *roma* több, mint ezerben.

Mindezzel csak azt kívántam érzékeltetni, hogy a rendszerváltás óta eltelt bő három évtizedben nem sikerült sem a jogalkotásnak, sem a jogalkalmazásnak dűlőre jutni abban, hogy *minek nevezze* a homogénnek kezelt roma társadalmat (amely homogenizációba olykor a szerző és a recenzens is hajlamos belefeledkezni). S itt érdemes visszautalni a névadás problematikájához.

A fentiek alapján mint gyakorló jogász azt állítom, hogy a kötet egésze, de akár csak egyes fejezetei is alkalmasak arra, hogy bármely hivatásrend bármely képviselője átértékelje a roma társadalom egyes tagjaihoz fűződő viszonyát, mely az elutasítás és gyűlölet végletének akár ellentétes megnyilvánulását is jelentheti.

Az elképzelt történész romaképe már árnyaltabb, amennyiben számos aspektusból vonták már vizsgálat alá a többségi társadalom és a roma közösség kapcsolatát. Leírhatók akár az állam intézkedéseinek vizsgálatával, de akár mikrotörténelmi szinten, vagy épp az egyének szintjén, pl. naplóbejegyzések alapján. Fontos ugyanakkor látni, hogy a történelmi diskurzus esetében a roma sokszor mint tárgy jelenik meg, s nem alanyként.

Ezek alapján belátható, hogy *Beck* munkájának ismerete, ha nem is nélkülözhetetlen, mégis releváns bármely történész számára, foglalkozzon akár gazdaság-, akár társadalom-, akár politikatörténettel. Nem azért, mert olyan új adat merül fel, amely nélkül egy-egy kutatás értéktelenebb lenne, hanem azért, mert olyan nézőpontot ad, amelynek tükrében átértékelhetők a kutatási eredmények.

Végezetül utalni kívánok a címben idézett csattanóra, mely tekinthető talán közismertnek is. A magyarországi roma társadalommal szemben számos előítélet él, s ezek az előítéletek nem kizárólag agresszióban öltenek testet, hanem elhibázott szakpolitikai döntésekben is – függetlenül korszakoktól. A kötet témáját, a feldolgozás módját és a felhasznált forrásait tekintve is alkalmas az előítéletek árnyalására, mi több, számos előítélet lerombolására. Olvasmányos szövege alkalmassá teszi a laikus olvasó bevonzását, szerkesztése pedig befogadhatóvá teszi azt.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy bizonyos esetekben a lábjegyzetben szereplő információk főszövegben történő kibontása könnyebbé tette volna a megértést, így például a cigánykutatás és szépirodalom kapcsolatánál.¹⁰ Ugyanez elmondható a hivatkozott nemzetközi szerzők kapcsán is, akikről háttérinformációt nem közöl a monográfia.

A felhasznált szakirodalmak spektruma a tisztán szépirodalmi művektől az akadémiai értelemben vett szakirodalomig terjednek, és ezek közös nevezőre hozása a szerző nagy erénye.

⁹ A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény.

¹⁰ BECK, A megszólalás üres helye 170.

Összességében nemcsak a roma társadalomról kapunk átfogó munkát, hanem a szerzőről is. *Beck* tudományos pályája ismert, ugyanakkor megítélése szempontjából kiemelt jelentőségű a fenti munka. Szerepe a pécsi romológusképzés megszervezésében ismert, álláspontom szerint e munkával sikerült megtenni a következő lépést. Fontos kiemelni, hogy bár *A megszólalás üres helye* önmagában is megáll, tudományban betöltött szerepét talán mégis akkor tölti be teljesen, ha ez alapján más tudományterületek is megvizsgálják kutatásaik ilyen irányú átértékelését.

Felhasznált irodalom és források

A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény.

A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és nyelvi kisebbségek országgyűlési képviselőteréről szóló 1990. évi XVII. törvény

BECK Zoltán: A megszólalás üres helye. Budapest 2020.

DUPCSIK Csaba: A magyarországi cigányság története. Budapest 2009.

https://kisebbségkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/romaszovegtar/Soha_tobbe_cigany_neprajzi_tanulmanyok_k_8.pdf (2021. 01. 13.)